

Journal iranian political sociology

Vol. 5, No. 3 , Khordad 2022

[https://dx.doi.org/ 10.30510/PSI.2022.291582.1854](https://dx.doi.org/10.30510/PSI.2022.291582.1854)

Investigating the international responsibility of governments in combating epidemics

Sina Barzegarjalali¹

Received Date: 6 Apr 2021

Hasan khosravi ²

Reception Date: 25 Jun 2021

Soheila koosha ³

Abstract

The international responsibility of governments is one of the most fundamental institutions of international law, which has long occupied the members of the international community and has established close ties with all branches of international law. The international community has been constantly experiencing diverse and emerging legal situations in recent decades. Therefore, the cases that hold all governments accountable to the international community are not limited to certain cases. The outbreak of emerging epidemics, including the new coronavirus, is one of the emerging problems that requires international cooperation from governments to address them globally. In the present article, analytically and descriptively based on library studies and international documents, the international responsibility of governments to the international community within the framework of the legal entity of secondary obligations and the international responsibility of governments to unrestricted actions within the framework of pure responsibility And their compliance with the responsibility of governments in combating epidemics has been analyzed and as a result it has been argued that cooperation in the fight against epidemics is a

---

¹Phd student in International Law, Payame Noor University, Tehran, Iran

²Associate Professor, Department of public Law, Payame Noor University, Tehran, Iran

³Assistant professor of Payame Noor University, Tehran, Iran

commitment to the international community and negligence on the part of the government is negligent. If, it will bring international responsibility.

Keywords: International responsibility; International cooperation; Pandemics; Corona virus; International rights

مسئولیت بین المللی دولت ها در مقابله با بیماری های همه گیر

سینا برزگر جلالی^۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۱/۱۷

حسن خسروی^۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۴/۴

سهیلا کوشا^۳

چکیده :

مسئولیت بین المللی دولت ها از بنیادی ترین نهاد های حقوق بین الملل می باشد که از دیرباز اعضای جامعه بین المللی را مشغول به خود ساخته و ارتباط تنگاتنگی را با همه شاخه های حقوق بین الملل برقرار نموده است. جامعه بین المللی در دهه های اخیر بطور مداوم در حال تجربه وضعیت های حقوقی متنوع و نوظهور می باشد. لذا مواردی که همه دولت ها را در برابر جامعه بین المللی مسئول بنماید، به مصادیق معینی منحصر نمی گردد. شیوع بیماری های همه گیر نوپدید از جمله بیماری کرونا و ویروس جدید نیز از این دسته معضلات نوظهور به حساب می آید که مقابله با آن ها در سطح جهانی، نیازمند همکاری های بین المللی دولت ها می باشد. در مقاله حاضر، به روش تحلیلی و توصیفی بر پایه مطالعات کتابخانه ای و اسناد بین المللی، مسئولیت بین المللی دولت ها در برابر جامعه بین المللی در چارچوب نهاد حقوقی تعهدات ثانویه و مسئولیت بین المللی دولت ها در برابر اعمال منع نشده در چارچوب مسئولیت محض و انطباقشان با مسئولیت دولت ها در زمینه مقابله با بیماری های همه گیر مورد تحلیل قرار گرفته و در نتیجه استدلال شده که همکاری در مقابله با بیماری های همه گیر تعهد در برابر جامعه بین المللی بوده و اهمال و سهل انگاری در این زمینه بر دولت اهمال گر، مسئولیت بین المللی به بار خواهد آورد.

کلید واژه ها:

مسئولیت بین المللی؛ همکاری بین المللی؛ بیماری های همه گیر؛ کرونا و ویروس؛ حقوق بین الملل

^۱ دانشجوی دکتری حقوق بین الملل دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

^۲ دانشیار گروه حقوق عمومی دانشگاه پیام نور، تهران، ایران (نویسنده مسئول) hkh.be82@yahoo.com

^۳ استادیار گروه حقوق دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

بروز، شیوع، گسترش و همه گیری بیماری های مسری محدود به مرزهای جغرافیایی نیست؛ همین موضوع هم علت همبستگی و همکاری بین المللی دولتها در مقابله با چنین بیماری ها می باشد. اکنون که بیماری نوپدید کوید ۱۹ به یک بیماری دنیا گیر تبدیل شده است، این مساله از دایره یک موضوع بهداشت جهانی خارج و به یک بحران جهانگیر تبدیل شده است. لذا در دوره کنونی همکاری بین المللی دولت ها در مقابله با بیماری های همه گیر بیشتر از هر دوره دیگر ضروری می نماید. سالهاست که تابعان حقوق بین الملل پی برده اند که راه حل مقابله با معضلات بین المللی همبستگی می باشد. چرا که منافع مشترک، در اتحاد نهفته است و در اصل به همین علت بود که سازمان های بین المللی پدید آمدند. بدین ترتیب می توان نتیجه گرفت که سر منشاء نظاممندی و روند روبه رشد حقوق بین الملل، باور به اصالت و رعایت منافع مشترک بین المللی می باشد. مع الوصف، دنیاگیری بیماری های همه گیر همچون بیماری کوید ۱۹ با توجه به این که کل جامعه بین المللی را درگیر خود نموده و منافع مشترک همه دولت ها در نابودی و مقابله با آثار سوء این بیماری می باشد؛ پس مبارزه با آن تعهدی است در برابر جامعه بین المللی؛ لذا نهاد مسئولیت بنین المللی به عنوان ضمانت اجرا تحقق عملی همکاری های بین المللی در مقابله با بیماری های همه گیر خواهد بود. بدین ترتیب بی مبالاتی در این زمینه نیز به تاکید مواد ۶۵ مقررات بین المللی بهداشت، مسئولیت بین المللی را بر دولت اهمال کار در بر خواهد داشت. مسئله اصلی این پژوهش چگونگی تطابق «نهاد مسئولیت بین المللی دولت ها» با ت «کلیف دولت ها به مقابله و همکاری بین المللی در مقابله با بیماری های همه گیر» می باشد. به منظور حل دقیق این مسئله و تحقق نتیجه، فروض مختلف مسئولیت بین المللی چه در قالب نظام حقوقی تعهد ثانویه (مسئولیت برای اعمال منع شده) چه در چارچوب نظام حقوقی مسئولیت محض (مسئولیت در برابر اعمال منع شده) به روش تحلیلی و توصیفی بر پایه مطالعات کتابخانه ای و اسناد بین المللی، مورد تدقیق، تحلیل و بررسی قرار گرفته است.

۱- منافع مشترک جهانی و لزوم همکاری دولتها در مقابله با بیماریهای همه گیر

امروزه بیماری های همه گیر به یک دغدغه مشترک بین المللی تبدیل شده است. چند دهه ایست که خطر شیوع بیماری های مسری نوین و یا یک نوع انفولانزای فراگیر به عنوان یک تهدید امنیتی مورد بحث قرار می گیرد. گسترش فزاینده سارس در سال ۲۰۰۳ اگرچه به مرگ افراد نسبتاً اندکی منجر شد؛ ولی به جامعه بین المللی اخطار داد که یک بیماری چقدر سریع می تواند گسترش یابد و امنیت انسانی را به خطر اندازد.

گزارش سازمان بهداشت جهانی در سال ۲۰۰۵ همچنین با شیوع بیماری ابولا نگرانی بین المللی در خصوص امنیت بین المللی مطابق با مقررات بهداشتی بین المللی مطرح کردید به طوری که اعضای شورای امنیت در اوایل جولای ۲۰۱۴ نگرانی عمیق خود را در خصوص شیوع سریع ویروس مرگبار ابولا در برخی کشورهای غرب آفریقا، اعلام کردند. در خصوص ویروس ابولا، برای نخستین بار در تاریخ قطعنامه های شورای امنیت، شیوع یک بیماری به منزله تهدید علیه صلح و امنیت بین المللی مطرح شده است.^۱ چنین رهیافتی از امنیت نسبت به سلامت و بهداشت عمومی هم از جهت ذاتی و هم به لحاظ ابزاری برای مقوله امنیت انسانی داری اهمیت است. امنیت انسانی امراض را مشکلی می داند که در صورت شیوع، یکی از علل اساسی مرگ زودهنگام میلیون ها انسان خواهد شد و نباید آن را صرفاً عاملی دانست که بر ثبات داخلی جوامع تاثیر گذار است.^۲

همانند شیوع ویروس ابولا، همه گیری ویروس کرونا بعنوان یک بحران بین المللی می تواند تهدیدی علیه صلح و امنیت بین المللی باشد. نماینده بلژیک در کنفرانس مطبوعاتی شورای امنیت

¹-Security Council Press Statement on Ebla, U.N Press Release SC/11602. Oct 15, 2014

²-Goals and Objectives of WHO at:
<http://www.who.int/healthpromotion/about/goals/en>

مورخ ۳ فوریه ۲۰۲۰ اظهار داشت: زمانی شورای امنیت بحث در ارتباط با ویروس کرونا را در دستورکار خود قرار می دهد، که موضوع را تهدیدی علیه صلح و امنیت بین المللی قلمداد کند.

این موضوع، میتواند منافع متقابلی برای کشورهایی که به دنبال جلوگیری از شیوع ویروس هستند و یا کشورهایی که درگیر با این همه گیری هستند، ایجاد کند اعم از تامین منابع کافی و کمک های فوری از جمله تجهیزات پزشکی، خدمات آزمایشگاهی تخصصی و فنی، آموزش یکسان پزشکان در تشخیص سریع ویروس و اطلاع رسانی های صحیح و واقعی در این راستا و امکان دسترسی همه کشورها به واکسن ویروس کرونا به روشی عادلانه در کنار ادامه اعمال محدودیت های مسافرتی داخلی و خارجی تا زمان ریشه کن شدن ویروس کرونا.^۳

یک عامل بیماری زا به آسانی می تواند حاکمیت داخلی یک دولت را تحت تاثیر خود قرار دهد. چرا که شهروندان آن دولت را قربانی می کند و به اقتصاد آن آسیب وارد می سازد. در نتیجه تمام بیماری های نوین، کشنده و مسری که قابل انتقال در سطح بین المللی هستند، می توانند تهدیدی بین المللی بر امنیت انسانی به شمار آیند. لذا تا زمانی که برنامه های دقیق و مدونی برای مقابله با چنین بیماری هایی وجود نداشته باشد امکان باز پدید آمدن آنها بسیار بالا خواهد بود (بریجیت، ۲۰۱۵، ص ۹ و ۱۰).^۴

میکاب جانسون از پژوهشگران حوزه سلامت جهانی، در خصوص دلایل مشارکت آمریکا در گسترش بهداشت بین المللی می گوید: بهداشت ذاتا ارزشی جهانشمول است که پرداختن به آن آمریکا را در یک موقعیت برتر و بهتر قرار می دهد. افزون بر این سرمایه گذاری در زمینه بهداشت مجال گفتگو با کشورهایی که با ایالات متحده ارزش های مشترک ندارند را فراهم خواهد ساخت.^۵

¹⁻ https://www.un.org/press/en/2020/200203_SC.doc.htm

²⁻ Brijit

³⁻ Micab Johnson, Why Foreign Health Aid Is a Vital U.S. Interest. Fresh Talk, October 23, 2012

تعاریف موجود در مقررات بین المللی سلامت، این نکته را روشن می‌سازد که نگرانی‌های جهانی در این سیاق، متمرکز بر امکان اثر فرامرزی است.

به عبارت دیگر، شیوع یک بیماری در قلمرو سرزمین یک دولت خاص می‌تواند موجبات نگرانی سایر دولت‌ها را فراهم آورد چراکه آن بیماری موجب تهدید اتباع دولت‌های ثالث نیز خواهد شد (روزماری و جوزف^۷، ۲۰۱۲، ص ۲۵).

از آثار این تعریف آن است که مداخلات احتمالی بر حاکمیت دولت محدود می‌گردد به این نحو که این مداخلات در مواردی انجام می‌گیرد که تهدید نسبت به سایر دولت‌ها به وجود آید بنابراین از منظر مقررات بین المللی سلامت سازمان بهداشت جهانی زمانی اجازه مساعدت و ارائه اطلاعات مربوط به سلامت و بهداشت عمومی را به دیگر بازیگران حقوق بین الملل خواهد داد که نگرانی بین المللی در اثر عدم مشارکت دولتی در رفع مواضع ضد سلامت عمومی حاصل شده باشد (رشمی^۷، ۲۰۱۴، ص ۳۰-۳۲).

در شرایط کنونی حقوق بین الملل سلامت با شیوع بیماری کرونا، در معرض توجه بیشتری قرار گرفته و حق نیز آن است که بشر در شرایط کنونی، برای غلبه بر این بحران جهانگیر بیش از پیش نیازمند به همبستگی بین المللی می‌باشد روشن است که این بیماری فرد انسانی را هدف قرار می‌دهد. اما پرسش اساسی از نظر حقوقی آن است که آیا امکان دارد دولت ملت‌های و ستفالیایی را نیز بیمار کند؟ پاسخ مثبت است. اتفاقاً این بیماری از معدود نمونه‌هایی است که ثابت نموده است دولت‌ها صرف نظر از درجه پیشرفت و توسعه ممکن است نتوانند در زمینه پیشگیری از شیوع بیماری و مقابله با آن کنترل موثر داشته باشند و بنابراین ناتوان تلقی شوند. لذا مفهوم ناتوانی دیگر محدود به دولت‌هایی مانند سومالی افغانستان و... نیست و اکنون همه دولت‌ها به نحوی فاقد معیار کنترل موثر شده‌اند. (بیگ زاده و سایرین، ۱۳۹۹: ۲۳ و ۱۴).

4- Rosmary & Josef

1- Rashmi

۲- مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها در مقابله با بیماری‌های همه‌گیر

مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها از بنیادی‌ترین نهاد‌های حقوق بین‌الملل می‌باشد که از دیرباز اعضای جامعه بین‌المللی را مشغول به خود ساخته و ارتباط تنگاتنگی را با همه شاخه‌های حقوق بین‌الملل برقرار نموده است. با توجه به اهمیت بالای این نهاد حقوقی مقالات، کتب و اندیشه‌های گوناگونی در این زمینه وجود دارد. شمار قابل توجهی از اندیشمندان همچون هربرت هارت^۱ معتقدند قواعد مربوط به مسئولیت بین‌المللی در زمره قواعد ثانویه تقسیم‌بندی می‌گردد و مطابق این نظریه نیز قواعد اولیه قواعدی هستند که مستقیماً به تنظیم و کنترل رفتار پرداخت و تعهدات تابع آن خود را معین می‌نمایند اما قواعد ثانویه قواعدی هستند که به تعیین اصلاح و اعمال قواعد اولیه می‌پردازند (عبداللهی، ۱۳۹۰: ۲۱۳). تعهدات دولت‌ها در قبال یکدیگر یا بر پایه تعهدات معاهده است یا بر پایه قواعد و مقررات کلی حقوق بین‌الملل است که به صورت دو جانبه و چند جانبه و همه‌جانبه نیز تقسیم می‌گردند. تعهد دو جانبه یعنی تعهداتی که دو دولت در قبال یکدیگر متقبل میشوند. تعهدات چند جانبه یعنی تعهداتی که دولت در قبال گروهی از دولت‌ها متقبل می‌شود. تعهدات همه‌جانبه یعنی همان تعهدات عام‌الشمول و تعهد در برابر جامعه بین‌المللی همه تعهدات فوق‌الذکر تعهداتی هستند که نقض آنها موجبات مسئولیت بین‌المللی دولت ناقض را فراهم می‌آورد. در برخی از موارد استناد به مسئولیت دولت ناقض اینگونه تعهدات صرفاً از جانب دولت زیان‌دیده از نقض تعهد امکان‌پذیر است.

اما در برخی دیگر از مواقع استناد به مسئولیت ناشی از نقض تعهدات عام‌الشمول توسط همه دولت‌ها امکان‌پذیر است؛ خواه از نقض مزبور زیان‌دیده باشد خواه متضرر نشده باشد چرا که تعهدی در برابر جامعه بین‌المللی بوده و همه اعضای جامعه بین‌المللی به واسطه نقض تعهد مورد نظر دچار زیان حقوقی گشته‌اند (کیس و شلتون، ۲۰۰۷: ۲۵)^۹.

1- Herbert Hart

¹- Kiss, A. & Shelton

قواعد عام مسئولیت درمورد نقض تعهدات بین المللی دولتها ناظر به مواردی است که میان طرفین قاعده ای خاص پیشبینی نشده باشد. در فقدان مقررات خاص، حقوق بین الملل برای کشورها تعهداتی جدید به خصوص راجع به رفع آثار زیان بار نقض تعهدات دولت خاطی بوجود می آورد که در بند ۲ ماده ۳۶ اساسنامه دیوان بین المللی دادگستری و فصل دوم پیشنویس کمیسیون حقوق بین الملل درخصوص مسئولیت بین المللی دولتها به آنها اشاره شده است (زهرایی، ۱۳۸۳: ۲۵۸).

لذا طرح پیشنویس مسئولیت بین المللی دولت برای نخستین بار ضرورت همکاری کشورهای غیر زیان دیده را در پایان بخشیدن به نقض جدی یک قاعده آمره حقوق بین الملل، اعلام نموده است. به علاوه سیستم دوگانه مسئولیت را برای نقض تعهدات عام الشمول لحاظ کرده و برای نقض جدی قواعد آمره حقوق بین الملل عام تعهدات ثانویه مضاعفی را رقم زده است همچنین حق کشورهایی که مستقیماً از نقض تعهدات عام الشمول متضرر نشده اند را برای استناد به نقض تعهدات در مقابل جامعه بین المللی در کل، محفوظ دانسته است؛ اینها همه نشان دهنده ترکیبی از تدوین و توسعه پیشرو در حقوق مسئولیت بین المللی دولت می باشد. (احمدی نژاد، پیشین، ص ۹۸۱) اما دامنه شمول نهاد مسئولیت بین المللی به همینجا ختم نمی شود.

چراکه در دهه های اخیر به واسطه گسترش تکنولوژی، علم و صنعت با شکل جدیدی از مسئولیت بین المللی مواجه شده ایم که عبارت است از "مسئولیت بین المللی دولت در برابر اعمال منع نشده"^{۱۰} قرارداد این ساز و کار در چارچوب نظام قواعد ثانویه حقوق بین الملل با دشواری ها و تناقض های بسیاری همراه است. چون در وهله نخست در قالب اعمال منع نشده، هیچ فعل متخلفانه ای وجود ندارد که نوبت به اجرای قواعد ثانویه حقوق بین الملل برسد. بدین ترتیب با همه ابهامات موجود، این تعهد اولیه در حقوق بین الملل شکل گرفت که یک دولت

¹Liability of States in Absence of an Internationally Wrongful Act.

متعهد است در مواردی که برخی اعمال منع نشده‌اش که تحت شرایط معینی منجر به خسارت سایرین می‌شود، جبران کند. (کرافورد، ترجمه حدادی، ۱۳۹۵: ۱۰)

در ادامه به تحلیل مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها در برابر جامعه بین‌المللی در چارچوب نهاد حقوقی تعهدات ثانویه و مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها در برابر اعمال منع‌نشده در چارچوب مسئولیت محض و انطباقشان با مسئولیت دولت‌ها در زمینه مقابله با بیماری‌های همه‌گیر می‌پردازیم.

۲-۱- مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها در چارچوب نهاد حقوقی تعهدات ثانویه

طرح پیش‌نویس مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها در برابر اعمال متخلفانه بین‌المللی توسط کمیسیون حقوق بین‌الملل در پنجاه و سومین جلسه آن در سال ۲۰۰۱ تصویب و به مجمع عمومی سازمان ملل ارسال شد. اگرچه این طرح پیش‌نویس از نظر قانونی برای کشورها الزام‌آور نیست؛ اما این سند معتبر بوده و دارای ارزش اقناعی است.

دیوان بین‌المللی دادگستری غالباً در تفسیر قوانین بین‌المللی و حل و فصل اختلافات بین کشورها، به این طرح پیش‌نویس متوسل می‌شود. دلیل اصلی ارزش اقناعی زیاد طرح مذکور، این است که بیشتر مقررات آن به وضعیت حقوق بین‌الملل عرفی رسیده است. از این رو، قواعد مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها با آن که هنوز هم به صورت یک معاهده بین‌المللی در نیامده، ولی از دیرباز در روابط بین‌المللی و حل و فصل اختلافات میان دولت‌ها مجری بوده است (حلمی، ۱۳۹۰: ۱۲).

از دیدگاه طرح پیش‌نویس مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها، هر کشور به طور مشخص برای انجام اقدامات متخلفانه، اعم از فعل و ترک فعل، مسئولیت بین‌المللی مستقلی دارند و برای آنکه مسئولیت بین‌المللی احراز شود باید دو عنصر در کنار هم وجود داشته باشند که یکی قابلیت

انتساب آن اقدام به دولت و دیگری متخلفان بودن آن اقدام به لحاظ بین المللی است.^{۱۱} ماده ۱ این طرح بیان می‌دارد: هرگونه عمل متخلفانه بین المللی از جانب یک کشور منجر به مسئولیت بین المللی برای آن می‌شود. از همین تعریف مشخص می‌گردد که مسئولیت بین المللی دولتها تعهدی است ثانویه که به دنبال نقض تعهد اولیه بر دولت ناقض بار می‌گردد و همچنین از عبارت "هر عمل متخلفانه بین المللی"^{۱۲} پیداست که آن تعهد اولیه، میتواند تعهد دو جانبه، چندجانبه و همه جانبه باشد. می‌تواند تعهد معاهده ای باشد؛ یا تعهدی عام الشمول در برابر کل جامعه بین المللی باشد. به عبارت دیگر در فقدان مقررات خاص، حقوق بین الملل برای کشورها تعهداتی جدید به خصوص راجع به رفع آثار زیان بار نقض تعهدات دولت خاطی بوجود می‌آورد که در بند ۲ ماده ۳۶ اساسنامه دیوان بین المللی دادگستری و فصل دوم پیشنهاد کمیسیون حقوق بین الملل درخصوص مسئولیت بین المللی دولتها به آنها اشاره شده است (زهرایی، پیشین).

اقدام قانونی در پشتیبانی از منافع عمومی ریشه در حقوق روم دارد که بر اساس آن شهروند می‌توانست از دادگاه برای حمایت از منافع عمومی درخواست نمایند. دولت استناد کننده به مسئولیت بین المللی در رابطه با نقض تعهدات در برابر همگان در خصوص ادعای خود، یک نفع حقوقی مستقیم دارد؛ حتی اگر هیچ زیان مستقیمی متوجه آن دولت نباشد.

حتی می‌توان ادعایی را از جانب موجودیتی مطرح کرد که هیچگونه اهلیت اقامه دعوا ندارد. این دولت خواهان یک بخش قابل تعریف از جامعه است و ادعا در وهله اول از جانب شخص دیگر یا نهاد دیگر نیست؛ بلکه به نفع جامعه است که خواهان هم جزئی از آن است. تاکید بر نقد حقوق متعلق به خواهان است که ممکن است با سایر دولت‌ها شریک باشد این موضوع در ماده ۴۸ طرح پیش نویس مسئولیت بین المللی دولت^{۱۳} مطرح شده است (حدادی، پیشین: ۲۱۰).

1- Article 2 of Responsibility of state for Internationally Wrongful Acts

2- Every Internationally Wrongful Act

1-Article 48 of draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Act

بدین ترتیب هم تعهدات معاهده ای و هم تعهد در برابر جامعه بین المللی هر دو نوع تعهد را می توان تعهدی اولیه در نظر گرفت که نقض آن ها در چارچوب نظام تعهدات ثانویه، مسئولیت بین المللی را برای دولت ناقض، در مفهوم مطلق طرح پیش نویس، محقق کند.

مع الاوصاف، همانطور که در گفتار قبل نیز استدلال و استنتاج گردید؛ رویکرد ما بیشتر ناظر بر مسئولیت بین المللی دولت ها در مقابله با بیماری های همه گیر و عدم همکاری بین المللی در این زمینه، ناشی از نقض تعهدات عام الشمول در برابر جامعه بین المللی می باشد.

با این وجود، ذیلا فروض مختلف مسئولیت برای هریک از مولفه های زیر بررسی می گردد:

الف- بروز بیماری های همه گیر:

همانگونه که در فصل یک بیان گردید؛ بروز یک بیماری های همه گیر، می توانند به شکل بازپدید یا به شکل نوپیدی باشد. در صورت مواجهه با یک بیماری همه گیر نو پدید، چند فرض مد نظر است. اول آن که بیماری نوپدید، یک بیماری آزمایشگاهی بوده و ساخت دست بشر است که اگر دولتی به صورت آگاهانه این نوع بیماری را پدید آورده باشد، در این صورت بار مسئولیت بیوتروریسم را بر دوش خواهد گرفت. اما اگر نوپیدی یا ظهور یک بیماری همه گیر جدید خارج از اختیار بشر بوده و به صورت یک جهش طبیعی یا بر اثر شرایط آب و هوایی خاص یا بر اثر سبک زندگی خاص پدید آمده باشد، و عمدی از جانب دولتی که در خاک آن چنین بیماری پدید آمده نباشد؛ بحث از چارچوب بیوتروریسم خارج بوده و مسئولیتی متوجه دولت نمی باشد. در خصوص بیوتروریسم هم معاهده بین المللی وجود دارد:

"کنوانسیون بین المللی سلاح های بیولوژیک" و هم نهادهای مختلف بین المللی جهت کمک به دولت ها برای انجام تعهدات آنها به موجب کنوانسیون سلاح های بیولوژیک و همچنین ترغیب

آنها به عضویت در کنوانسیون مذکور این موضوع را در دستور کار خود قرار داده اند؛ از جمله اتحادیه اروپا، ایترپل، کمیته بین‌المللی صلیب سرخ، سازمان بهداشت جهانی و نیز همچنین قطعنامه ۱۵۴۰ شورای امنیت در این زمینه اهمیت همکاری بین‌المللی برای کمک به دولت‌ها، با تجربه و منابع محدود، به منظور مقابله با سلاح‌های بیولوژیک اشاره می‌کند.

مضافاً مسئله همکاری بین‌المللی در مقابله با سلاح‌های بیولوژیک همچنین در خود کنوانسیون سلاح‌های بیولوژیک در بند ۲ ماده ۱۰ آن مورد توجه قرار گرفته است. وهم جزو آن دسته اعمالی است که اقدام به آن، مطابق آن چه که در گفتار پیش ذکر شد، دولت را در برابر جامعه بین‌المللی مسئول می‌گرداند.

ب- شیوع بیماری‌های همه‌گیر:

در این بند، صرف نظر از چگونگی ظهور بیماری، شیوع یک بیماری همه‌گیر مد نظر است. بدین ترتیب، در صدد بیان آنیم که علل و شیوه همه‌گیری بیرویه بیماری در سرزمین یک دولت، به چه نحوی باشد مسئولیت بین‌المللی بر آن دولت بار می‌شود؟ بدین منظور در شرایط مذکور واکنش و عملکرد دولت‌ها را با دو فرض تحلیل می‌کنیم:

فرض اول؛ بی‌مبالاتی در ممانعت از شیوع:

در این فرض فارغ از شیوه بروز بیماری، دولت وضعیت موجود را جدی نمی‌گیرد و دچار سهل‌انگاری می‌شود و بیماری به یک اپیدمیک گسترده تبدیل می‌شود و همچنین به دلیل بی‌مبالاتی دولت مبنی بر عدم اعلام ممنوعیت تردد‌های بین‌المللی بخاطر وضعیت موجود؛ مسافرت‌های

برون مرزی سبب سرایت بیماری همه گیر به بیرون از مرزها شده و کشور همسایه و باشد کل جامعه جهانی را درگیر کند. منظور از سهل انگاری و بی مبالاتی یعنی عدم رعایت موارد زیر:^{۱۴}

- عدم اطلاع رسانی وضعیت موجود به سازمان بهداشت جهانی
- عدم رعایت شیوه نامه هایی که بمنظور جلوگیری از اپیدمی مراعات میگردند از جمله فاصله گذاری اجتماعی، اعلام ممنوعیت تردد و مسافرت، استفاده صحیح از توان مراکز درمانی
- بطور کلی امتناع از همکاری های بین المللی بویژه عدم همکاری با سازمان بهداشت جهانی

در فرض فوق، چون دولت اقدامات لازم را به عمل نیاورده است (اقدامات فوق الذکر ریشه در تعهد معاهده ای دارند که در زیر نویس صفحه قبل معرفی گردیده اند) در برابر جامعه بین المللی مسئول می باشد. البته علاوه بر تعهدات معاهده ای، صرف بی مبالاتی در اینگونه مسائل به علت نقض نفع مشترک جامعه بین المللی نیز دولت سهل انگار را در برابر جامعه بین المللی من باب تعهدات عام الشمول مسئول خواهد نمود.

فرض دوم؛ عدم توانایی در مهار، علی رغم سعی بسیار:

در این فرض دولت علی رغم رعایت موارد فوق و استفاده از حداکثر توان خود در کنترل و جلوگیری از شیوع بیماری، در مهار همه گیری بیماری موفق نمی شود. و بدین ترتیب اپیدمی به بیرون از مرزها سرایت می کند. در چنین وضعیتی طرح پیش نویس مسئولیت بین المللی دولت ها

^{۱۴} - موارد بیان شده، در مواد ۶۳ و ۶۶ اساسنامه سازمان بهداشت جهانی (WHO) و نیز در ماده ۶ مقررات عمومی بهداشت (IHR) و همچنین در مواد ۲ و ۱۲ میثاق حقوق اقتصادی و اجتماعی و کلیت همه این موارد در ماده ۲۵ اعلامیه جهانی حقوق بشر ذکر گردیده است که در فصل بعد همه این اسناد به تفصیل مورد بررسی قرار می گیرند.

در فصل پنجم، عوامل رافع مسئولیت بین المللی را بطور صریح و مشخص بر شمرده که از میان آن ها اضطرار ضرورت و فورس ماژور از مواردیست که در چنین فرضی دولت را از مسئولیت بین المللی مبرا می کند؛ چرا که وضعیت موجود خارج از توان و دولت رخ داده است.

و همینطور می توان به بند ۷ از شرح و توضیحات پیش نویس ((مواد پیشگیری از زیان فرامرزی ناشی از فعالیت های خطرناک))^{۱۵} اشاره کرد که می گوید، در تقسیم بندی تعهدات به فعل یا نتیجه، تعهد به پیشگیری، اساساً تعهد به فعل تلقی می شود و در نتیجه هیچ تضمینی وجود ندارد که دولت مربوطه با وجود اجرای همه اقدامات مورد نیاز، مانع از وقوع نتیجه زیان بار شود.

۲-۲-۲- مسئولیت بین المللی دولت ها در برابر اعمال منع نشده

کمیسیون حقوق بین الملل کار روی این موضوع را از سال ۱۹۸۷ شروع کرد و نهایتاً پس از فراز و فرودهای فراوان با انتشار پیش نویسی در سال ۲۰۰۶ خاتمه داد. از همان ابتدا جدال مفهومی قابل توجهی درباره معنا و جایگاه مسئولیت بین المللی ناشی از اعمال منع نشده در حقوق بین الملل وجود داشت. به عبارت دیگر در حالی که مشخص بود هدف از این ساز و کار جدید جبران خسارت زیان دیدگان است اما دقیقاً معلوم نبود که این ساز و کار همچون قواعد مسئولیت بین المللی بابت افعال متخلفانه قالب قواعد ثانویه حقوق بین الملل قرار می گیرد یا در قالب قواعد اولیه؛ قرارداد این ساز و کار در چارچوب نظام قواعد ثانویه حقوق بین الملل با دشواری ها و تناقض های بسیاری همراه بود.

در وهله نخست در قالب اعمال منع نشده، هیچ فعل متخلفانه ای وجود ندارد که نوبت به اجرای قواعد ثانویه حقوق بین الملل برسد و در وهله بعدی اگر این موضوع در چارچوب قواعد ثانویه حقوق بین الملل قرار می گرفت، هیچ چاره ای نبود جز آن که با اعمال منع نشده واجد خسارت همان رفتاری صورت گیرد که با اعمال ممنوعه در حقوق بین الملل انجام می شود.

¹⁵ Draft articles on Prevention of Transboundary Harm from Hazardous Activities, with commentaries

بنابراین این رهیافت به یک نتیجه گیری غیرمنطقی ختم می‌شود. توافق عمومی بر این موضوع وجود داشت که برخلاف وضعیت مربوط به وقوع فعل متخلفانه بین المللی که مستلزم زدودن همه گونه آثار فعل متخلفان است تعهد به جبران خسارت در مورد اعمال من نشده از حدت و شدت مشابه برخوردار نیست و از آنجا که هدف، جلوگیری از تحمیل خسارت زیان دیده است. در نتیجه پرداخت غرامت کفایت می‌کند.

این دست مشکلات مفهومی هیچ راه حل دیگری جز تبیین موضوع ذیل قواعد اولیه حقوق بین الملل باقی نمی گذاشت. اتفاقاً به همین دلایل بود که اگرچه کمیسیون حقوق بین الملل در ابتدا به هنگام بررسی موضوع مسئولیت بین المللی دولتها اعمال من نشده را در کنار اعمال متخلفانه بین المللی دولتها قرار داده بود، پس از مدتی آن را از این چارچوب کنار گذاشت و در مسیر دیگری قرار داد (جیمز کرافورد، ترجمه حدادی مهدی سال ۱۳۹۵ ص ۱۰). بدین ترتیب این همه ابهامات و تردید هایی که همچنان وجود دارد؛ این تعهد اولیه در حقوق بین الملل شکل گرفت که یک دولت متعهد است در مواردی که برخی اعمال منع نشده اش که تحت شرایط معینی منجر به خسارت سایرین می شود، جبران کند.

در زبان انگلیسی دو واژه "رِسپانسیبیلیتی"^{۱۶} و "لیبیلیتی"^{۱۷} به ترتیب برای مفاهیم «مسئولیت بین المللی بابت اعمال متخلفانه یا منع شده» و «مسئولیت بین المللی بابت اعمال منع نشده» به کار می رود. اگرچه رژیم حقوقی و ساز و کارهای مسئولیت دولت بابت اعمال متخلفانه بین المللی در عمل از طریق رویه قضایی بین المللی و در تئوری از طریق آثار آکادمیک و همچنین کار کمیسیون حقوق بین الملل به خوبی تثبیت شده است.

1- Responsibility

2- Liability

اما مفهوم رژیم مسئولیت دولت در غیاب عمل متخلفانه بین المللی چندان روشن نیست. در واقع وجود خود این مسئولیت حداقل به عنوان یک اصل عرفی محل مجادله است.^{۱۸} (مونتهجویی، سال ۲۰۱۰، ص ۵۰۳) برای مسئولیت در غیاب اعمال متخلفانه اصطلاحات متعددی همچون مسئولیت بدون خطا مسئولیت خطر مسئولیت عینی، مسئولیت محض، مسئولیت مطلق و... استفاده شده است.

از زمان پدیداری بیماری همه گیر کووید-۱۹، دلایل مختلفی درباره علت ایجاد این بیماری که در حال حاضر به صورت پاندمی کلیه جامعه جهانی را درگیر خود ساخته، مطرح شده است. و همانطور که هم در فصل یک و هم در ابتدای همین گفتار در خصوص بیماری‌های نو پدید مطرح گردید؛ فروض مختلفی در چنین شرایطی قابل طرح است که هر یک از این علل فرضی واکنش حقوقی خاصه خود را می‌تواند در بر داشته باشد. در خصوص دنیا گیری بیماری کرونا، مشهورترین علت، به جهش این بیماری در بدن حیواناتی مربوط می‌شود که در بازار خرید و فروش حیوانات وحشی هوانان در ووهان چین مورد معامله قرار می‌گرفتند (مجله علمی اینترنتی ساینتیفیک آمریکن)^{۱۹}.

از آنجا که این روایت نیز قطعیت کاملی ندارد در نتیجه در هر تحلیل حقوقی درباره موضوع کرونا باید جانب احتیاط را نگهداشت. به هر حال، تصور این قسمت از گفتار دوم از فصل دو، بر عدم دخالت و عمد دولت در بروز کرونا ویروس جدید بوده و فرض بر دخالت بازار خرید و فروش حیوانات وحشی و تغزیه از آنها در ایجاد بیماری کووید-۱۹ قرار دارد.

هر چند که شاید یافته‌های آن قابل تسری به فرضیه‌های مشابه دیگر نیز باشد. ابعاد گسترده و فراسرزمینی این بیماری این سوال مقدر را پیش می‌کشد که آیا دولت‌ها اصولاً تعهدی برای پیشگیری و جبران خسارت آثار فرامرزی چنین فعالیت‌هایی دارند یا خیر. حقیقت آن است که

¹- Montejoei

²- <https://www.scientificamerican.com/article/how-chinas-bat-woman-hunted-down-viruses-from-sars-to-the-new-coronavirus/>

درباره خرید و فروش و واردات حیوانات وحشی، نوعاً ممنوعیتی در حقوق بین‌الملل وجود ندارد.

حتی کنوانسیون تجارت بین‌المللی گونه‌های جانوری و وحشی در حال انقراض^{۲۰} نیز اگرچه به ویژه در ضمیمه نخست خود، سخت‌گیری‌های شدیدی نسبت به واردات و تجارت برخی از جانوران اعمال کرده است اما ممنوعیت عام در این باره دیده نمی‌شود. بنابراین، فعالیت فرضی پدیدآورنده ویروس کووید-۱۹ (بازار حیوانات وحشی ووهان) در دسته اعمال منع‌نشده در حقوق بین‌الملل قرار می‌گیرد که رژیم خاصی درباره آن‌ها وجود دارد. همانطور که پیشتر بیان گردید؛ کمیسیون حقوق بین‌الملل از سال ۱۹۷۸ کار بر روی اعمال منع‌نشده در حقوق بین‌الملل را آغاز کرد و نهایتاً در سال ۲۰۰۱ با صدور «پیش‌نویس مواد پیشگیری از زیان فرامرزی ناشی از فعالیت‌های خطرناک»^{۲۱} کار را به پایان برد.

این پیش‌نویس، تعهد اولیه و عرفی دولت‌ها مبنی بر پیشگیری از آثار زیان‌بار فعالیت‌های منع‌نشده در حقوق بین‌الملل را تدوین کرد که جزئیات آن و انطباق این جزئیات با اقدامات دولت چین به مجال دیگری نیاز دارد. اما همان‌طور که بند ۷ از شرح و توضیحات پیش‌نویس فوق می‌گوید، در تقسیم‌بندی تعهدات به فعل یا نتیجه، تعهد به پیشگیری، اساساً تعهد به فعل تلقی می‌شود.

در نتیجه هیچ تضمینی وجود ندارد که دولت مربوطه با وجود اجرای همه اقدامات مورد نیاز، مانع از وقوع نتیجه زیان‌بار شود. دیوان بین‌المللی دادگستری نیز در قضیه ژنوساید^{۲۲} (بوسنی علیه صربستان-۲۰۰۷) اعلام می‌کند (بندهای ۴۲۹ و ۴۳۰) که اگرچه قصد ندارد مقررهای کلی درباره همه تعهدات به پیشگیری ارائه دهد اما تعهد به پیشگیری از نسل‌کشی از جنس تعهدات به فعل هستند.

¹ CITES (the Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora)

² https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_7_2001.pdf

¹ <https://www.icj-cij.org/files/case-related/91/091-20070226-JUD-01-00-EN.pdf>

بنابراین ممکن است یک دولت تمامی الزامات ناشی از یک تعهد به فعل را انجام داده باشد اما نتیجه زیان‌بار به وقوع بپیوندد. با این وصف بر فرض این که دولت چنین همه تعهدات لازم را انجام داده باشد باید این سوال را پرسید که چه طرفی مسئولیت جبران خسارات ناشی از کووید-۱۹ را برعهده دارد؟

نبود هیچ تخلف یا عمل منع شده‌ای باعث نمی‌شود تا زیان وارده به خواهان یا زیان‌دیده جبران نشده باقی بماند. به همین دلیل جبران نشدن زیان وارده به زیان‌دیده، با اصل دارا شدن غیرعادلانه مغایرت دارد؛ چرا که در اثر فعالیت زیان‌بار، یک طرف به هزینه طرف دیگر سود برده است. (لوییز دلافایته، سال ۲۰۰۲ ص ۳۲۵)^{۳۳} در مواردی که شخص به فعالیت مشروعی دست زده، زیان‌دیده و او هر دو بی‌گناه هستند. خسارتی که به بار آمده باید به یکی از آن دو تحمیل شود. اتفاق، زیان‌دیده را برگزیده است ولی حقوق باید بی‌عدالتی را جبران کند. کسی که به فعالیت پرداخته تا از آن سود برد از کسی که هیچ نکرده و نفعی نبرده است، برای تحمیل ضرر شایسته‌تر است (کاتوزیان، ۱۳۷۴: ۱۴).

اما مساله مهمتر این است که این مسئولیت مطلق یا مسئولیت بدون خطا باید بر متصدی فعالیت که می‌تواند بخش خصوصی باشد تحمیل شود یا دولت منشاء که قاعداً اجازه انجام این فعالیت را داده است؟ کمیسیون حقوق بین‌الملل در سال ۲۰۰۶ و با تصویب «پیش‌نویس تخصیص زیان فرامرزی ناشی از فعالیت‌های خطرناک» تلاش کرد تا به این پرسش پاسخ دهد.

2- Louise de la Fayette, *The ILC and international liability: a commentary*, Blackwell Publishers, 2002, p.325

این پیش‌نویس در اصل ۴ خود مقرر کرد که مسئولیت اولیه جبران خسارات متوجه متصدی فعالیت بوده اما دولت منشاء در صورت عدم جبران کافی و موثر زیان‌دیدگان، مسئولیت ثانویه و غایی برای جبران دارد.

همان‌گونه که کمیسیون در شرح و توضیحات اصل ۴ بیان می‌کند، قاعده مسئولیت اولیه متصدی در جبران خسارات، منبعث از اصل «آلوده‌کننده پرداخت می‌کند»^{۲۴} است. اصلی که می‌کوشد تا هزینه‌های خسارت را بر متصدی فعالیت موجد زیان تحمیل نماید. این اصل که نخستین‌بار به واسطه توصیه‌نامه ۱۹۷۲ سازمان اروپایی همکاری و توسعه^{۲۵} به اسناد بین‌المللی راه پیدا کرد بیشتر از آن که قاعده‌ای حقوقی باشد، اصلی اقتصادی است چرا که به این دلیل تدوین شد تا مانع از کمک‌های دولتی به صنایع داخلی به اسم کمک به جبران خسارات آلودگی‌های زیست محیطی شود. (کرافورد و دیگران؛ پیشین: ۸۱).

مسئولیت محض دولت‌ها در صورت وقوع حوادث فوق‌العاده خطرناک مورد حمایت دکترین قرار دارد. (مجموعه مقالاتی که در خصوص حادثه چرنوبیل نگاشته شده است موید این موضوع می‌باشد).

انستیتوی حقوق بین‌الملل نیز در مواد ۱ و ۴ پیش‌نویس مواد سال ۱۹۹۷ خود درباره مسئولیت بابت خسارات به محیط زیست از ضرورت برقراری مسئولیت محض دولت‌ها بابت زیان‌های ناشی از فعالیت‌های فوق‌العاده خطرناک به محیط زیست سخن گفته است.^{۲۶}

از همه مهمتر، رویه قضایی و دولتی نیز به سود این مسئولیت دیده می‌شود. قضیه داوری تریل اسملتر^{۲۷} به آلودگی یک کارخانه ریخته‌گری در شهر تریل مربوط می‌شد که باعث ایراد خسارتی

¹⁻ Polluter Pays

²⁻ Recommendation of the Council on OECD Legal Instruments Guiding Principles concerning International Economic Aspects of Environmental Policies <https://legalinstruments.oecd.org/public/doc/4/4.en.pdf>

¹⁻ Responsibility and Liability under International Law for Environmental Damage

به کشاورزانی در آمریکا شده بود. با توافق دو دولت، موضوع نزد داوری مطرح و از جمله این سوال پرسیده شد که آیا کانادا متعهد به ممانعت از وقوع خسارات در آینده است؟

داوری درباره این سوال صراحتاً اعلام کرد: اگر هرگونه خسارتی...چه به واسطه تقصیر کارخانه چه با وجود رعایت رژیم [پیشگیری] در آینده پدید آید، غرامت باید بابت چنین خساراتی پرداخت شود.^{۲۸} به این ترتیب، داوری، مسئولیت کانادا را مسئولیتی محض تلقی کرده بود. دیوان دعاوی اتمی جزایر مارشال میان آمریکا و جزایر مارشال نیز بدون آن که به احراز تخلف یا قصور آمریکا در انجام آزمایش‌های اتمی‌اش ورود کند، این کشور را به پرداخت مبلغی بابت خسارات وارده به سرزمین‌های متعلق به جزایر مارشال محکوم کرده است.

همچنین پس از سقوط ماهواره کاسموس ۹۵۴ شوروی در خاک کانادا، این کشور در تلاش برای دریافت غرامت از شوروی اعلام کرد که دولت‌ها در مورد فعالیت‌های فوق‌العاده خطرناک، مسئولیت محض دارند (فیلیپس، ۲۰۱۲: ۷۲۲-۷۲۰).

پس از انفجار نیروگاه اتمی چرنوبیل شوروی سابق در سال ۱۹۸۶ آژانس بین‌المللی انرژی اتمی در قالب کارگروهی از دولت‌ها خواست که روش حقوقی مناسب جبران خسارات ناشی از رویدادهای اتمی را که نوعاً فعالیت فوق‌العاده خطرناک به شمار می‌آید، پیشنهاد دهند. پاسخ شماری از دولت‌ها از جمله خود شوروی مبنی برقراری نظامی از مسئولیت محض برای دولت‌ها است.^{۲۹}

بنابراین، مفهوم مسئولیت محض، مفهومی غریبه در حقوق بین‌الملل نیست و دست بر قضا در فعالیت‌های فوق‌العاده خطرناک، به جای دعاوی خصوصی که اصل «آلوده‌کننده پرداخت می‌کند» منادی آن است، دعاوی میان دولتی، احتمال توفیق بیشتری برای جبران خسارت زیان‌دیدگان دارد.

²⁻ Reports of International Arbitral Awards Recueil Des Sentences Arbitral Trail smelter case (United States, Canada)

³⁻ https://legal.un.org/riaa/cases/vol_III/1905-1982.pdf

1- <https://www.iaea.org/sites/default/files/30405380409.pdf>

برای انطباق نهاد مسئولیت بین المللی با همکاری بین المللی دولت ها در مقابله با بیماری های همه گیر، بهتر است در وهله نخست به ریشه اصلی و مشترک دو نهاد حقوقی "تعهد در برابر جامعه بین المللی" و مسئولیت بین المللی دولت ها "پرداخت که چیزی جز "منافع مشترک بین المللی" نمی باشد. لذا تابعان حقوق بین الملل پی برده اند که راه حل مقابله با معضلات بین المللی همبستگی می باشد. چرا که منافع مشترک، در اتحاد نهفته است و در نتیجه سازمان های بین المللی را پدید آورند. بدین ترتیب می توان نتیجه گرفت که سر منشاء نظاممندی و روند روبه رشد حقوق بین الملل، باور به اصالت و رعایت منافع مشترک بین المللی می باشد. و تحقق عملی این اصل نیز در قالب تعهدات عام الشمول و تعهد در برابر جامعه بین المللی نمود و تجلی پیدا می کند که در نهایت به همکاری دولت ها و سازمان های بین المللی با یکدیگر منجر می گردد. در پژوهش حاضر وجوه مختلف مسئولیت بین المللی دولت ها با فروض مختلف مورد بررسی قرار گرفت. لذا می توان به عنوان نتیجه اذعان داشت؛ مسئولیت بین المللی، چه در چارچوب نظام حقوقی تعهد ثانویه (مسئولیت برای اعمال منع شده) چه در چارچوب نظام حقوقی مسئولیت محض (مسئولیت در برابر اعمال منع شده) به منظور مراعات منافع مشترک بین المللی شکل گرفته و به جز همکاری های بین المللی محقق نخواهد شد. چرا که مثلا اگر مسئولیت در برابر اعمال منع شده را در نظر بگیریم، مطابق آنچه فوقا ذکر شد، منافع مشترک در قالب تعهدات عام الشمول نمود پیدا می کند که این امر نیز به واسطه همکاری های بین المللی محقق می گردد. لذا نهاد مسئولیت بین المللی به عنوان ضمانت اجرا تحقق عملی چنین همکاری هایی خواهد بود. مع الوصف، دنیاگیری بیماری های همه گیر همچون بیماری کووید ۱۹ با توجه به این که کل جامعه بین المللی را درگیر خود نموده و منافع مشترک همه دولت ها در نابودی و مقابله با آثار سوء این بیماری می باشد؛ پس مبارزه با آن تعهدی است در برابر جامعه بین المللی و بی میالاتی در این

زمینه نیز مسئولیت بین المللی را در بر خواهد داشت و پرواضح است که ایفای چنین تعهدی نیز بدون همکاری های بین المللی میسر نخواهد گردید.

منابع:

4- Micab Johnson, (2012), Why Foreign Health Aid Is a Vital U.S. Interest. Fresh Talk

3- Montjoie Michel, the concept of liability in the absence of an internationally wrongful act, Public International Law Journal, New York, Vol 49

10- Philippe sands & et al, (2012), Principles of International Environmental law, Cambridge University publishers

8- Kiss, A. & Shelton, D (2007), Guide to International Environmental Law, martinus Nijhoff Publishers

2- Birgitta Rubenson, (2002), "Health and Human Rights Issue", Swedish International Development Cooperation Agency, Health Division Document.

Louise de la Fayette The, ILC and international liability: a commentary, Blackwell Publishers, 2002, p.325

3- Coombe, Rosemary J. (2012), and Turcotte, Joseph F., Cultural, Political, and Social Implications of Intellectual Property Law in an Informational Economy. In UNESCO-EOLSS Joint Committee, eds., Culture, Civilization, and Human Society: A volume in the Encyclopedia of Life Support Systems, developed under the auspices of UNESCO, Oxford: EOLSS Publishers.

5- Nagpal, Rashmi, (2014), "Human Rights Approach to Sustainable Development", OIDA International Journal of Sustainable Development, Vol. 06, No. 07

۴- بیگ زاده ابراهیم، (۱۳۹۱)، حقوق سازمان های بین المللی، تهران، انتشارات مجد

- حلمی نصرالله، (۱۳۹۰)، مسئولیت بین المللی دولت و نظریه حمایت سیاسی، تهران، انتشارات

میزان

- ۸- عبداللهی محسن، (۱۳۹۰)، مفهوم تروریسم بین المللی و تعریف آن در جامعه بین المللی، سرکوب تروریسم در حقوق بین الملل معاصر، تهران، نشر ریاست جمهوری
- احمدی نژاد مریم، (۱۳۹۱)، تعهدات در قابل جامعه بین المللی و جایگاه آن در مسئولیت بین المللی دولت، شماره ۴، فصل نامه سیاست خارجه
- زهرایی مرتضی، (۱۳۸۳)، ضمانت اجرای آرای داوری بین المللی، شماره ۳۱، تهران، دفتر خدمات حقوقی بین المللی جمهوری اسلامی ایران
- کرافورد جیمز، پله آلن، اولسون سیمون، (۱۳۹۵)، مسئولیت بین المللی دولتها ناشی از اعمال منع نشده (ترجمه حدادی مهدی)، تهران، انتشارات مجد
- ناصر کاتوزیان، (۱۳۷۴)، دوره مقدماتی حقوق مدنی: وقایع حقوقی، تهران، انتشارات میزان

Security Council Press Statement on Ebla, U.N Press Release SC/11602.
Oct 15, 2014

Goals and Objectives of WHO at:
<http://www.who.int/healthpromotion/about/goals/en>
¹⁻ https://www.un.org/press/en/2020/200203_SC.doc.htm

Liability of States in Absence of an Internationally Wrongful Act.

Draft articles on Prevention of Transboundary Harm from Hazardous
Activities, with co2-

<https://www.scientificamerican.com/article/how-chinas-bat-woman-hunted-down-viruses-from-sars-to-the-new-coronavirus1/>

¹⁻ CITES (the Convention on International Trade in Endangered Species
Commentaries of Wild Fauna and Flora)

²⁻
https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_7_2001.pdf

¹⁻ <https://www.icj-cij.org/files/case-related/91/091-20070226-JUD-01-00-EN.pdf>

²⁻ Recommendation of the Council on OECD Legal Instruments Guiding
Principles concerning International Economic Aspects of Environmental
Policies <https://legalinstruments.oecd.org/public/doc/4/4.en.pdf>

¹⁻ Responsibility and Liability under International Law for Environmental
Damage

²⁻ Reports of International Arbitral Awards Recueil Des Sentences
Arbitral Trail smelter case (United States, Canada)

³⁻ https://legal.un.org/riaa/cases/vol_III/1905-1982.pdf
¹⁻ <https://www.iaea.org/sites/default/files/30405380409.pdf>